

елімізге танымал Сержан Шакрат сияқты қарт домбырашылар мен Секен Тұрысбек т.б. күйшілердің мұң-мұқтажын, ақыл-кеңесін тыңдап, соған орай жұмыс істеу (көмектесу, домбыра сапасын арттыру, қазақтың қоңыр үніне лайық ішек дайындату, күйлерді оркестрге түсіру, оған ақы төлеу, ұлттық музыканы дамыту, күйшілік мектептер мен олардың оркестрде төл сипатымен орындалуы мәселелері, оларға не кедергі, т.б.»).

Әдебиеттер тізімі

- Рахим Е. Таңбалы тас // Жас Алаш, – 2005.
Жәкішева З. Қазақтың дәстүрлі музыкалық аспаптары / Алматы кітап баспасы. – 2008.
Медеубекұлы С. Домбыра / Алматы: «Өнер», – 1996.
Райымбергенов А., Аманова С. Күй қайнары / Алматы: «Өнер», – 1990.
Жүністегі К. Домбыраның қоңыр үні // Егемен Қазақстан, – 2018.
Елеукунов Ш. Қаныш аға домбырасы // Жұлдыз. – №4, – 1999.
Әлімақын Д. «Ауыр ойлардан домбыра шертіп отырып арыламын» // Қазақ әдебиеті, – 2019.
Нұрғалымұлы Ұ. Олжа // Егемен Қазақстан, – 2017.
Асан М. Ала қап ішінде ойнаған сарын // Егемен Қазақстан, – 2020.
Жақанов І. Қарағайға ілінген домбыра // Егемен Қазақстан, – 2020.
Шәкірат С. Домбыраның сәні кетіп бара ма? // Ана тілі, – 2016.
Медетбек Т. Саңлақ // Егемен Қазақстан, – 2009.
Тұрсынбайұлы Б. Саусақтағы әуен // Егемен Қазақстан, – 2017.

OSPANULY, S., MYRZAGALIEVA, K.M., DOMBRA

В статье рассказывается о происхождении названия этого простого музыкального инструмента, его история, традиционные названия лада в различных странах, ударах на домбре, и о личностях, которые его особенно ценили и любили.

Ключевые слова: домбра, инструмент, казах, нота, казахское искусство, лады, кюй, исполнитель кюев.

OSPANULY, S., MYRZAGALIEVA, K.M., DOMBRA

The article tells about the origin of the name of this simple musical instrument, its history, the traditional names of the keys in various countries, the strikes on the dombra, and the personalities who especially appreciated and loved it.

Key words: dombra, instrument, kazakh, note, kazakh art, frets, kyui, performer kyuev.

ӘЖЖ 37.02

Хамзина, К.Б.,

*педагогика ғылымдарының магистрі,
педагогика және психология
кафедрасының аға оқытушысы
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ
Қостанай, Қазақстан*

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ ІСІНДЕГІ ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА

Түйін

Мақалада ұлттық тәрбие ісіндегі тал бесіктен жер бесікке жеткенге дейінгі салт, дәстүр, әдет-ғұрып үлгілері мен өнегелері қарастырылды. Халық педагогикасы ғылыми педагогиканың ережелері мен заңдылықтарының қалыптасуынан бастау алғандығы айтылады.

Кілт сөздер: этнопедагогика, оқыту, білім, салт, дәстүр, әдет-ғұрып, тәлім-тәрбие.

1. Кіріспе

Этнопедагогика – халықтың тарихи өмір тәжірибелерін жүйелеп тұжырымдаған ұлттық тәлім-тәрбие туралы ғылым. Қазақ халқының ұлттық тәрбие құралы – этнопедагогика пәні ғылым ретінде қалыптасып, пән ретінде мектептерде, жоғары оқу орындарда оқытыла бастады. Ғасырлар бойы дамып, қалыптасқан, ауыз әдебиетінен, халықтың салт-дәстүрлері мен ұлттық тәрбиелік ойлардан құрылған этнопедагогиканың ғылыми мәні өте үлкен екендігі белгілі.

Этнопедагогика – белгілі бір халықтың өзіне тән ерекшелігі бар дүниетанымдық, тәрбиелік мәні мол мәдени мұрасы болып табылады. Қазақтың халық педагогикасы яғни, ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлері педагогика ғылымының бір қайнар көзі ретінде ғасырлар бойы дүниетанымдық және тәрбие құралы болып қалыптаса отырып, ұлттық мәдени мұраға айналды. Ұлттық мәдениет пен халықтың білімді дамытудағы тәлім-тәрбиелік ойларының жазбаша түрде нұсқа болып қалуы – ұлттық тәлім-тәрбие ісіндегі негізгі бір өзекті арқауы болып табылады. Этнопедагогика пәнінде халықтың оқу, білім, тәлім-тәрбие т.б. мәдени болмысындағы ұлттық ерекшеліктері көрінеді. Ұлттық мәдениет тек ана тілінде, төл әдебиеті мен ұлттық білім негізінде дамып отырады. Мемлекеттік мәртебеге ие болған тілімізде этнопедагогика ғылымын пән ретінде жүргізудің, халықтың санасын ұлттандырудың ерекшелігі мол. Халықтың әлеуметтік-мәдени және рухани құндылықтары, дәстүрлері адамның тұлға болып қалыптасуында, оның адамгершілік және еңбек қасиеттерін қалыптастыруда, тұтас алғанда жеке адамды әлеуметтендіруде әрдайым маңызды рөл атқарған.

Қазақ халқы бала тәрбиесіне үлкен мән беріп, оның ережелері мен қағидаларын жасағандардың бірі болып табылады. Халықтың жасаған тәлім-тәрбиесінің тәсілдері мен ережелері өте көп. Атадан балаға мирас ретінде халықтың ғасырлар бойы жасаған зор еңбектерін жазып қалдыру бүгінгі күн талабы болып саналады. Ұлттық тәрбие ісіндегі тал бесіктен жер бесікке жеткенге дейінгі салт, дәстүр, әдет-ғұрып үлгілері мен өнегелері баланың өсу жолымен беріліп отыр.

2. Материалдар мен әдістер

Халық педагогикасымен айналысушылар қоғам дамуының алғашқы сатыларында-ақ тәрбиеге өзіндік көзқарас болғандығын, мақсатқа сай тәрбиелеудің жолдары ойлас-тырылғандығын мәлімдейді. Қазақ этнопедагогикасының қайнар-бұлағы біздің заманымызға дейінгі дәуірден бастау алады. Ұлттық мәдениеттің тегі сол ұлттың ұлт болып қалыптаспай тұрған кезінен бастап-ақ жеке ұлыстардың ұрпағын тәрбиелеуден туындағаны белгілі. Балалардың жан-жақты дамуы үшін, әсіресе сұлулық пен сымбаттылыққа қанық болулары үшін оқу-тәрбие үрдісінде халықтық педагогиканы қолдану өте маңызды. Адамдардың эстетикалық сезімдері олардың өмірінде зор роль атқарады. Әсемдікті көре, түсіне, жасай білу адамның рухани өмірін байытады, қызғылықты етеді, оған ең жоғары рухани ләзаттануға мүмкіндік береді. Біз әр адамның адамгершілікті тұлғалық мәнін жан-жақты дамытуға ұмтыламыз, сондықтан әр баланың сезімін нәзіктігін, көркемдікті, әсем нәрсені сүйенетіндей етіп дамытуымыз керек. Адамның әсемдікті және жексұрындықты, сәулеттілік және ождансыздықты, қуаныш пен қайғыны т.б. түсінуіне байланысты, оның саналы тәртібі мен мінез-құлқы айқындалады. Осыдан келіп адамның әсемділікке шынайы көзқарасы мен мұраттары болуы керек екендігі шығады. Оқушылардың жалпы мәдениеті, яғни эстетикалық тәрбиенің маңызды жақтары ізеттілік, ұқыптылық, жылы шырайлылық, қайырымдылық, тазалықты сақтау т.б. Жалпы эстетикалық мәдениет – бұл қатынас эстетикасы, киім-кешек эстетикасы, үй-жағдай эстетикасы, манера, дене қимылы, т.б. А.С. Макаренко еңбектерінде бұл проблемаға зор мән берілген. Жеке адамның сыртқы мәдениеті мен ішкі дүниесінің ұштасып жатуы эстетикалық сұлулықтың белгісі. А.П. Чеховтың сөзімен айтқанда адамда: бет, киім, жан, ой – бәрі сұлу болу керек [1].

Этнопедагогика ұғымын айналымға тұңғыш енгізген чуваш ғалымы Г.Н. Волков. Этнопедагогика – халықтың тәрбиелік тәжірибесін, оның көзқарасын зерттейтін ғылым, сонымен қатар тұрмыстық педагогикасы, ұлт, ру, тайпа педагогикасы туралы ғылым. Зерттеу объек-

тісі халықтың тәлім-тәрбиесі жөніндегі ұғым түсініктері, дәстүрлері, тәжірибесі болып табылатын ғылым саласы ретіндегі этнопедагогика қалыптасу, даму үстінде. Әсіресе соңғы жылдары оның зерттеу пәні, әдістері туралы, халықтық педагогикалық идеяларды бүгінгі тәрбие теориясы мен практикасында жүзеге асыру жолдарының мәселелері туралы зерттеулер едәуір көп. Бұлардың ішінде халықтық педагогиканың пайда болуы мен дамуы, қазіргі жайы жан-жақты сөз етіліп, оның теориялық-әдістемелік мәселелерін анықтауға бағытталған еңбектердің маңызы айтарлықтай [2].

Сонымен қатар, көптеген зерттеуші ғалымдар бұл мәселенің соншалықты маңыздылығына ат-үсті қарайтын секілді. Қазақ ғалымдары А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Жұмабаев, Ж. Аймауытов халықтық педагогиканың тәжірибесін зерттей білуге ерекше мән берді. Сондықтанда, этнопедагогика, халықтық педагогика мәселелеріне қатысты ой түйіндерді Г.Н. Волков, К.Ж. Кожакметова, Е.Л. Христова, З.Ә. Әбілова, Қ.Б. Жарықбаев, Ә.Табылдыев сияқты ғалым зерттеушілердің осы мәселені жан-жақты зерттеген еңбектерінен кездестіреміз.

Этнопедагогика зерттеуші ғалым А.Ә. Измаилов: «Халық педагогикасы ұрпақтан – ұрпаққа көбінесе ауызша түрде жалғасып келе жатқан, халықтың тарихи және әлеуметтік тәжірибесінің жемісі, оның іс-жүзінде тексерілген білімінің мағлұматтарының жиынтығы. Халық педагогикасының ескерткіштері, халық ертегілерінде, аңыздарында, жырларында, мақал-мәтелдерінде сақталып, ұлттық салт-дәстүрлер арқылы өзінің көрінісін беріп отырады» – деп орынды атап көрсеткен.

Халық педагогикасы ұғымына көптеген зерттеуші ғалымдар өздерінше анықтама береді. Солардың арасынан Г.Н. Волковтың берген анықтамасын ұсынамыз: Халықтық педагогика – тәрбие мәселелері жөніндегі эмпирикалық мағлұматтардың және білімдердің жиынтығы. (1958) Халықтық педагогика – халық ауыз әдебиетіндегі, салттарындағы, ырымдарындағы, балалар ойындары мен ойыншықтарындағы сақталған педагогикалық мағлұматтарымен тәрбиелеу тәжірибесінің жиынтығы (1974).

Халықтық тәрбие тарихи даму үрдісіндегі тірі дене болып табылады. Халықтық педагогиканың әлеуметтік бағыттылығы, әсіресе көне жазба ескерткіштерде мақалдар мен мәтелдер, ертегілер мен жырлар, бата, тілек секілді тәрбие құралдарында толығырақ бейнеленген. Қазақ этнопедагогикасының қайнар-бұлағы біздің заманымызға дейінгі дәуірден бастау алады. Ұлттық мәдениеттің тегі сол ұлттың ұлт болып қалыптаспай тұрған кезінен бастап-ақ жеке ұлыстардың ұрпағын тәрбиелеуден туындағаны белгілі.

Қазақтың жазу мәдениеті арқылы белгілі болған ұлттық педагогикалық ойлардың тарихы ертедегі тас жазулардан (Күлтегін, Білге қаған т.б.) басталады. Одан кейінгі қолжазба, баспа арқылы бізге жетіп, оқу-жазу үрдісімен этнопедагогиканың арқауы болған тәлімдік ойлар тарихы өзектестігімен ұлттық педагогиканың (этнопедагогиканың) дамып ғылым болып қалыптасқандығының айғағы.

3. Нәтижелер мен талқылау

Қазақтың жазу мәдениетінде Қорқыт атаның тәрбиелік мәні зор жырлары мен мақал-мәтелдері, Әл Фарабидің ұлттық мәдениет пен ғылым, білім, поэзия, музыка жөніндегі тұжырымдары, Ахмет Яссауидың діни тәрбиенің мәні туралы ойлары, Жүсіп Баласағұнидың кемелді болу жолдарын көрсетуі, Мұхаммед Хайдар Дулатидың ұлы тәлімгерлік ойлары, Абайдың өсиеттері, Ыбырайдың педагогикалық ойлары, Шоқанның ел мәдениетін арттыру үшін істеген әрекеттері, Ахмет Байтұрсыновтың ұлттық білім беру жүйесі, Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын түзеуі, Жүсіпбек Аймауытовтың қазақ психологиясы ғылымын зерлей бастауы, кейінгі ғалымдардың қазақ этнопедагогикасын ғылым ретінде қалыптастырып, пән ретінде оқытуға ұсынуы ұлттық педагогиканың (халық педагогикасымен педагогикалық ойлардың), сонымен бірге қазақ этнопедагогикасының дамып, қалыптасқандығын көрсетеді.

Қазақ халқының өте әрідегі ата-бабаларының өмір сүрген кезінен (Түрік қағанаты) бастау алып, күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұраның бірі – халықтық педагогика. «Халықтық педагогика, – делінген Қазақ кеңес энциклопедиясында, – тәрбие жөніндегі халықтың педагогикалық білім тәжірибесі. Халық педагогикасын зерттеу негізіне

педагогикалық мазмұн мен бағыттағы халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, жанұя тәрбиесінің тәжірибелері т.б. жатады. Халық педагогикасының негізгі түйіні еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді ұрпақтан ұрпаққа қалдыру». Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбиенің белгілі жүйесінде жас буын жадына біртіндеп сіңіріп отыратын арнаулы жолдар, тиісті тәсілдер де болған. Мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдеп-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстарда – ақыл-ой тәрбиесі, өлең, жыр-дастандарда – әсемдік (эстетикалық) тәрбиесінің негізгі принциптері, ал ертегілер халықтық тәрбиенің сан алуан мәселелерін қозғайтын тәлімдік материал ретінде пайдаланылған. Демек, халықтық педагогика – тәлім-тәрбиелік ой-пікірдің ілкі бастауы, халықтың рухани мұрасы. Бұл жердегі еске алатын негізгі жайт: осындай халықтық мұралардың бәрі бірдей кәдеге жарай бермейді, олардың озығы мен қатар тозығы да бар. Ең негізгі мәселе – бұларды бүгінгі күннің талап тілегімен байланыстыра пайдалана білу болмақ. Егеменді еліміздің пердесі ашылмай, шіркеуленіп келген ұлттық тәрбиесі жиырмасыншы ғасырдың тоқсаныншы жылдарынан бастап, еркін қолға алынды да, көптеген оқыту бағдарламалары мен оқу құралдары пайда болды. Ғалым К.Оразбекова «Иман және инабат» (1993) деген кітабында имандылық-ұлттық тәрбиенің негізі деп көрсетіп, қазақ этнопедагогикасының бір қайнар көзін ашты. М.Оразаев, М.Смайлова сияқты педагогтар «Қазақ халқының салт-дәстүлері» деген кітап жазып, қазақ этнопедагогикасының салт-дәстүрге байланысты саласын айқындады. Профессорлар Қ.Жарықбаев пен Ә.Табылдиев «Әдеп және жантану» (1994) оқулығын жазып, қазақ этнопсихологиясы мен этнопедагогикасы ғылымының негіздерін айқындады. Ғалым С.Ғаппасов «Ізгілік әліппесі» (1995) «Халық педагогикасының негіздері» (1996) деген еңбектерінде қазақ этнопедагогикасының ғылыми-медициналық және танымдық ерекшеліктерін дәлелдеді. Ә.Табылдиев «Қазақтың халық педагогикасы және тәрбие» атты еңбегі арқылы қазақтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлерінің тәрбиелік мәнін ашып берді. Профессор С.Қалиев «Қазақ этнопедагогикасының негіздері және тарихы» (1998) деген оқу құралы арқылы қазақ этнопедагогикасының қайнар-бастауы біздің заманаымыздан бұрын белгілі бола бастағандығын дәлелдеп, бұл ғылымның теориялық негіздерін айқындап берді. Зерттеушілер Ұ.Асыллов пен Ж.Нұсқабаев «Әдеп» атты оқулығында (1999) қазақтың салт-дәстүрлеріндегі тәлім-тәрбиелік мақсаттарды жеткізе дәлелдеді.

Қазақ халқының тәлімдік мәні зор ой толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс термелерде, мақал-мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні – адамгершілік-имандылық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі.

Этнопедагогика ғылымы екі саладан тұрады: халықтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлерінен құралған ауыз әдебиеті және ұлттық тәлім-тәрбиенің жазу мәдениетіндегі көрінісі. Халықтың игі әдеттері дағдылана келе әдет-ғұрыпқа, әсерлі әдет-ғұрыптар салт-дәстүрлерге айналып, халықтың өмірінде қалыптасқан салт-дәстүрлер салт-сана болып қалыптасқан. Халықтың салт-дәстүрлері рәсімдер мен жөн жоралғылар, рәміздер, ырымдар мен тыйымдар, түрлі сенімдер арқылы өмірде қолданыс тауып келеді. Оның бәрі толысып, дамып, жаңарып отырады [3].

Салт-дәстүр дегеніміз – халықтардың кәсібіне, сенім-нанымына, тіршілігіне байланысты қалыптасқан ұрпақтан-ұрпаққа ауысып отыратын қоғамдық құбылыс [4]. Халықтың мәдени дәстүрлері: ізеттілік, қайырымдылық, мейірімділік, қонақжайлылық, имандылық, иман-жүзділік – барлық мәдени үлгі өнегелі іс-әрекеттердің көрінісі әдеп деп аталады. Қазақ халқының осы игі дәстүрлерін айқындап, дәлелдей келе, халықты рухани тазалығы жағынан алып, қазақ халқын әдепті, яғни қайырымды, мейірімді халық деп атауға әбден болады.

Әрбір халық оқыту мен тәрбиелеу тәсілдері мен амалдарын, қарапайым педагогикалық амалдарды қалыптастырды. Ұлы педагог К.Д. Ушинский: «Алғашқы тәрбиеші – халық» деп бекер айтпаған. Халықтық педагогика өскелең ұрпақтың бойында рухани және физикалық қасиеттерді қалыптастырудың саналы және мақсатқа бағытталған іс-әрекеті тұрғысынан

пайда болды. Дін, өнер, ғылымның пайда болуынан тәрбиенің мазмұны да күрделенді. Қоршаған әлем туралы білім жүйесі тәрбие мазмұнына ықпал етті. Әрбір ұрпақ бұған өзіндік үлесін қосты. Ұлт мәдениетін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан терең зерттеп, тұңғыш рет құнды еңбек жазған атақты тарихшы ғалым Лев Гумилев өзінің «Халықтар қалай пайда болады және жоғалады?» деген атақты еңбегінде дүние жүзіндегі халықтардың пайда болу, өсу, өркендеуін және олардың біртіндеп өшіп, жоғалу заңдылықтарын диалектикалық тұрғыда, тарих, география және биология ғылымдары негізіне сүйене отырып, этнос туралы ғылыми дәйекті анықтама береді: «Этнос дегеніміз – жер бетіндегі белгілі бір тіршілік аймағы мен әлеуметтік ортаның бірлігінде жатқан салт-дәстүрі, тұрмыс-тіршілігі, шаруашылық кәсібі, мінез-құлқы, тілі мен мәдени мұрасы бір халықтар тобы». Өткен ғасырдың 60-жылдары көрнекті кеңес ғалымы Г.Н. Волков педагогикалық әдебиеттерде тұңғыш рет «этнопедагогика» деген ұғымды енгізді. Ғалым бұл ұғымға қатысты төмендегідей пікір білдірді: «Этнопедагогика – халықтың жас ұрпақты тәрбиелеу тәжірибесі туралы, олардың педагогикалық көзқарастары туралы ғылым».

Халық педагогикасы – халықтың ауыз әдебиетінде, салт-дәстүрлерінде, ырымдарында, балалар ойындары мен ойыншықтарында кездесетін педагогикалық мағлұматтар мен тәрбиелеу тәжірибесінің жиынтығы. Эностық педагогика тарихи жағдайда қалыптасқан ұлттық мінездегі ерекшеліктерді зерттейді. Онда халыққа қажетті қасиеттерді қалыптастыру үшін пайдаланылатын педагогикалық мақсаттың, міндеттердің, әдіс-құралдардың, тәсілдердің жиынтығы мен өзара байланысы қарастырылады». Мұнан әрі ол этнопедагогиканың зерттеу тақырыбы – тәрбие, ал тәрбие нысаны – адам, тұлға», – деп атап көрсетеді. Әр жылдары халық педагогикасын ғылыми-педагогикалық тұрғыда зерттеудің қажеттілігі туралы пікірлерді профессорлар В.Ф. Афанасьев, В.Х. Артюнян, А.Ш. Гашимов, И.Я. Ханбиков, А.Ф. Хинтибизде, А.Э. Измайлов, т.б. ғалымдар айтқан. Этнопедагогикалық зерттеулердің кеңестік дәуірдегі маңызы мен мәні, қажеттілігі мен көкейкестілігі жөнінде және оны ғылыми педагогиканың құрамдас бөлігі деп қараудың керектігі туралы педагог-ғалымдар: И.Т. Огородников, В.М. Коротов, А.Г. Гординалар да келелі пікірлер айтқан. Осы ойларды қорыта келе, этнопедагогика – этникалық топтардың балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі эмпирикалық тәжірибесі мен отбасының, рудың, тайпаның, халықтық адамгершілік-этикалық және эстетикалық көзқарастары туралы ғылым», – деп түйіндеуге болдады.

Халықтық педагогиканың мақсаты – халықтық салт-дәстүрді, өнерді дәріптейтін, ана тілі мен дінін қадірлейтін, Отанын, елін, жерін сүйетін, жан-жақты жетілген, саналы намысқор, патриот азамат тәрбиелеу. Бұл пәннің міндеті халықтық тәрбие түрлерін оқушы жастардың бойына сіңіріп, білім, білік дағдыларын дамыту, сөйтіп, дене еңбегіне де, ой еңбегіне де қабілетті, нарық жағдайында өмір сүруге икемді, жан-жақты жетілген азамат етіп шығару. Ол жан тәрбиесі мен тән тәрбиесін қатар жүргізе отырып, оқушы жастардың қайрат жігерін, ақыл-ойын халықтың өнер туындылары негізінде оқытып тәрбиелеу арқылы іске асырылады. Этнопедагогика халықтық педагогиканы түсіндіреді. Ол – халықтық тәрбиенің тарихы мен теориясы туралы ғылым. Халықтың педагогикалық даналығы халықтық тәрбие құралдарын толық пайдаланған жағдайда дәл осылар педагогика ғылымын байытуға; халыққа білім беруді жаңартуды жүзеге асыруға; отбасы, балабақша, кәсіби оқу орындары тәрбие проблемаларын шешудегі одағын нығайтуға елеулі үлес қосатын бастау болып табылатындығын ескеру керек. Этнопедагогикадағы бала денсаулығы мен денесінің жетілуі жөніндегі қамқорлық, ақыл-ой мен еңбекке дайындық, саналы адамгершілік-эстетикалық тұрғыда бағыттау, мінез-құлықты реттеу, өзін-өзі тәрбиелеу мен қайта тәрбиелеу, яғни тұлға қалыптастырудың бүкіл жетекші бағыттарын қамтитын аса бай фактілермен танысу болашақ мамандардың оқытылатын материалға қызығушылығын арттырады.

Этнопедагогикада кең теориялық қорытындылауды талап ететін, проблемалармен қатар фактілік материалдар жинақтау, тереңдеп зерттеу мен талдауды қажет ететін жекелеген мәселелер де аз емес. Оның алдында шешілуі ең алдымен педагогика мен этнографияға мәнді жәрдемін тигізетін ақыл-ой тәрбиесінің құралы ретінде; зекті міндеттер тұр. Бұларды

төмендегідей тақырыптармен белгілеуге болады: отбасы педагогикасы, әлемдік халықтардың мақал-мәтелдері және олардың жас ұрпаққа адамгершілік тәжірибесі берілісін қамтамасыз етудегі рөлі; жұмбақтар ақыл-ой тәрбиесінің құралы ретінде; халық ертегілері халықтың педагогикалық кемеңгерліктің жарқын талпыныстары ретінде; халық әндері және олардың балалар мен жастарға эстетикалық тәрбие берудегі рөлі; балалар мен жастар ортасы, оның педагогикалық қызметтері; дүние жүзі халықтарының бесік жырлары ана поэзиясының, ана мектебінің және педагогиканың көрнекті жетістіктері ретінде, балалар ойындары мен шығармашылығы.

4. Қорытынды

Сонымен, этнопедагогика ғылымының алдында үлкен өзекті міндеттер тұр. Халық даналығы қамқорлығының түйірлерін жинау, халықтың тәрбиенің негізгі категориялары мен заңдылықтарын анықтау, оларды басқаратын әлеуметтік-экономикалық факторларды белгілеу, халықтық педагогикалық дәстүрлердің өмір сүргіштігінің себептерін айқындау және олардың қоғамының қазіргі рухани өміріне енуі жүйесін белгілеу этнопедагогикалық зерттеулердің аса маңызды міндеттері болып отыр.

Енді халықтық педагогиканың ғылыми педагогикамен байланысы қандай дегенге келейік.

1. Халық педагогикасында тәрбие ісін баланың жас ерекшелігін ескере отырып жүргізуді талап еткен. Мәселен, «Ұлыңа бес жасқа дейін патшадай қара, он бес жасқа дейін қосшыңдай сана, он бес жастан асқан соң ақылшы досыңдай бағала» деген мәтел баланы еркін тәрбиелеудің, көмекшім деп үмітпен қараудың, ақылшым деп тең санаудың қажеттігін меңзейді. Ал бұл ғылыми педагогиканың ынтымақтастық принципімен қабысып жатыр.

2. Халық педагогикасында тәрбие ісін әр баланың жеке бас ерекшеліктерін ескере отырып жүргізуді де ескертеді. «Баланы туады екенсің, мінезді тумайды екенсің», «Бір биеден ала да туады, құла да туады», «Балаңа үміт арту – әкенің парызы, ақтау – баланың қарызы» деп ой түйіндеген.

3. Халық педагогикасы баланың тәрбиесі туған, өскен ортасына, ата-ананың, отбасы үлкендерінің, ұстаз үлгісіне байланысты деп қараған. Өскен ортаның тәрбиедегі әсері жөнінде А.С. Макаренко, Н.К. Крупская, А.В. Сухомлинский, А.Құнанбаев, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев сынды ұлағатты ұстаздардың ой-пікірлері де халық педагогикасын қағидаларымен үндесіп жатыр.

4. Халық педагогикасының тағы бір принципі балаға үлкен талап қоя білуге, оның жеке басын қадірлеуге негізделген. Баланың жіберген қателіктерін үлкендер дер кезінде бақылап, дұрыс жолға салуды мақұлдаған. «Ата – балаға сыншы», «Баланың балалығында әкенің даналығы бар», «Ақырып айтқаннан ақылмен айтқан артық» деген мәтелдер осы ойды құптаудан туған. Яғни, тәрбиешінің жылы жүректі болуын, тапқырлық тәсілмен тәрбиелеуін орынды санаған.

5. Шәкіртті тәрбиелеу, оқыту барысында ақыл-ойын дамыту бүгінгі педагогиканың ең көкейкесті мәселелерінің бірі. Дамыта оқытып тәрбиелеу ісі асқақ арманмен байланысты. Осыны құптаған ата-бабамыз «Армансыз ұлан-қанатсыз қыран», «Арманы жоқтың пәрмені жоқ» деп, келешекті қиялдай білетін азамат тәрбиелеуді мақсат етіп, жас жеткіншекті арманға, ой дербестігіне тәрбиелеуді мақсат еткен.

6. Халық педагогикасының негізгі принциптерінің бірі – тәрбиенің біртұтастығы. Халқымыз жас ұрпақты өмірге дайындап, «сегіз қырлы, бір сырлы», жан-жақты жетілген азамат етіп тәрбиелеу үшін бар мүмкіндікті сарқа пайдаланған. Кез-келген тәрбие құрамына талдау жасасақ, тәрбиенің түрлері іштей сабақтасып жатады. Оны бесік жырынан, бата-тілектер мен терме-толғаулардан байқауға болады. Тәрбие ісін кешенді жүргізуді ғылыми- педагогикалық еңбектер де қуаттайды.

7. Халық педагогикасы отбасы үлкендерінен бастап, ауыл ақсақалдары, өнер иелері түгел қатынасатын ұжымдық тәрбие ісіне негізделген. Халықтық педагогикада «Көп қорқытады, терең батырады», «Көпке қарсылық – құдайға қарсылық», «Көп талқысы – тез» деп

ұжымдық тәрбиені құптаған. Ал ұжымдық тәрбиеге ғылыми педагогика да ерекше мән берген.

Этнопедагогика – (гр. *Ethnos* – халық, *pedagogike* – бала тәрбиесі туралы ғылым) педагогика ғылымының саласы. Оның қарастыратындары: нақты халық (ұлттық педагогика) үшін дәстүрлі тәрбие және оқыту түрлері, әдісі, міндеті, тапсырма және мақсаттарын зерттеу; әр түрлі халықтарға тән тәрбиемен оқудың салыстырмалы спецификасының зерттеуі; сол немерсе басқа этникалық қоғамның өкілдерін оқытумен тәрбиелеудегі ұлттық психологияның әсерінің анализі; оқыту әсерімен педагогикалықтың жүзеге асырылуы және ұйымдастырылуы дағы бұл процестің заңдылықтарының есебі [5].

Қорытындылай келе, халық педагогикасы ғылыми педагогиканың ережелері мен заңдылықтарының қалыптасуына бастау алған.

Әдебиеттер тізімі

Қоянбаев Ж.К. Педагогика / Алматы, – 2001.

Әбілова З.Ә. Этнопедагогика / Алматы, – 1997.

Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы / Алматы, – 2000.

Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі / Алматы, – 1995

Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / Павлодар: ЭКО ҒӨФ. – 2006. – 482 б

ХАМЗИНА, К.Б.,

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА В НАЦИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматриваются образцы обычаев, традиций, обычаев и нравов в национальной воспитательной деятельности от рождения до конца жизни. Отмечается, что народная педагогика берет свое начало с формирования положений и закономерностей научной педагогики.

Ключевые слова: этнопедагогика, обучение, образование, обычаи, традиции, воспитание.

КНАМЗИНА, К.В.,

FOLK PEDAGOGY IN NATIONAL EDUCATION

The article examines the samples of traditions, customs and mores in the national educational activity from birth to the end of life. It is noted that folk pedagogy originates from the formation of the provisions and laws of scientific pedagogy

Key words: ethnopedagogy, training, education, customs, traditions, upbringing.

ӘОЖ 82.0 (574)

Оспанұлы, С.,

филология ғылымдарының
кандидаты, профессор

Мырзағалиева, К.,

филология ғылымдарының кандидаты,
Тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
Қауымдастырылған профессоры
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,
Қостанай, Қазақстан

ШОҚАН ЖӘНЕ САЛ-СЕРІЛЕР МЕН КҮЙШІЛЕР

Түйін

«Шоқанның таланты телегей-теңіз, оның ғалымдық өрістері ұлан-байтақ биіктерге серпіліп жатады» [1,6 б.], – деп Ғабит Мүсірепов айтқандай, Ш.Уәлиханов жан-жақты, талант иесі. Ол – әдебиетші, әдебиеттанушы, тарихшы, географ, суретші, музыка-танушы, ауыз әдебиеті үлгілерін жинаушы, шығыстанушы, өнертанушы.